

DOĞU TÜR K İ STAN VAKFI

Millet Caddesi No.26/3b Aksaray, İstanbul

Telefon= 524 41 21

I. MİLLETLERARASI

DOĞU TÜR K İ STAN KÜLTÜR ve TARİH SEMİNERİ

(6-8 Nisan 1988)

Atatürk Kültür Merkezi, Taksim

İstanbul.

"TÜR K İ STAN TÜR KLERİ 'NİN TARİHİNDE DEĞİŞEN İMLA-YAZILARI"

VE BUNA TESİR EDEN ESAS GERÇEKLER

sunan

.....
.....

"Türkistan Türkleri'nin tarihinde değişen İmlâ-Yazıları"
ve buna tesir eden esas gerçekler

"Bir dilin alfabesi, o dilin yapısına uygun olursa en iyi imla şekli kendiliğinden doğar." (1) Evet ilim ve mantığın kabul ettiği gerçek böyle iken, Türkistan'da durum öyle olmamıştır. Burada hakim bulunan güçlü bir millet kendi milli siyasetlerine göre arzu ettiği yeni bir imlâ şeklini kabul ettirmiş ve işlerine gelmediği zaman onu resmîyetten kaldırarak kullanmasını halka yasak etmiştir. Bu tarihi gerçeği iyi anlayabilmemiz için çok uzaklara gitmeden bugün sadece "Orta Asya" diyerek ismi unutturulmak istenilen Türkün asıl ana yurdu "Büyük Türkistan" yani Doğu ve Batı Türkistan'ın son 50 senelik kısa bir tarihini göz önümüzden geçirecek olursak Türkistan Türk müslümanları'nın bu yarım asırlık zaman zarfında birkaç defa alfabelerinin değişmiş bulunduğunu daha doğrusu "Değiştirilmiş" bulunduğunu hayretle göreceğiz.

Takriben on asır yani bin seneden beri kesintisiz olarak Türkistan'da kullanılmakta bulunan Arap alfabesinin böyle bir duruma maruz kalmasının sebepleri nedir? ve bu alfabe imlâ değişimi Orta Asya Türkistan Türk'lerinin sosyal hayatında ne gibi bir etki yapmıştır. İşte bu yazımın gayesi şimdiye kadar üzerinde fazla durulmamış bulunan bu konuyu elimizde bulunan mevcut ilmi materyal ve gerçeklere dayanarak bu konunun aydınlatılmasına ışık tutmaktır.

Orta Asya'da milâdî'nin 940 dan 1212 senesine kadar Türkistan Türk Tarihi'nin "Altın Devri"ni yaşatan "Karahanlılar Devleti" nin büyük hakanı Sutuk Arslan Buğra Han, İslamiyeti kabul ederek "Abdulkerim Sutuk Buğra Han" ismini aldıktan sonra milâdın 940 senesinde onun kurmuş olduğu Dünya tarihindeki ilk "Türk Müslüman İmparatorluğu" tarafından 10. asırlar da kabul edilen Arap Alfabesi bu asrın sonlarına kadar eski Orhun yani Uyğur imlâsı ile bir arada beraber kullanıldı. Bunu 1067 senesinde Karahanlılar tarafından basılan gümüş paralar açık ispat etmektedir. (2)

11.ci asrın sonlarına doğru ise "Orhun yazısı" ismi ile de anılan Karahanlılar'ın eski yazısı Uyğur imlâsı, İslamiyetin artan tesiri altında işgal ettiği yerini yavaş yavaş eski dinlerine sadık kalan Şamanist ve Budist komşularına, Moğol ve Tibet'li'lere terk etmiştir. Şimdi Moğolistan'da "Moğol yazısı" olarak 1204 senesinde kabul edilen ve bugüne kadar Moğolların resmi milli yazısı olarak kullanmakta oldukları yazı aslında Karahanlıların İslamiyetten önce ve sonra 11.ci asırlara kadar kullandığı Uyğur-Türk yazısıdır. (3)

Eski tarihi vesikalardan anlaşıldığı gibi, çağımızda bilinen en eski Türk imlâsı, Orhun (Eski Uygur) alfabesi ile Türk dilinin yazıya geçirilişidir ki, Kadım Uygur Türkleri kendi imlâsında "Mengu Taş" yani "Ebedi Taş" diye anılan eski Orhun Abidelerine nakş edilmiş çok değerli tarihi abide eserleri bırakmışlardır.

En eskisi "Gök Türk Hanlığı"na ait olan "Tonyukuk Mengü Taşı" dır ki, bu milâdi yılının 712-716 senelerinde en eski Türk yazısıyla iki büyük mermer taşa 62 satır halinde yazılıp nakş edilen ve Tonyukuk'un kabri önüne dikilen taştır ki bu Uygur-Türk tarihi yazıları içinde en çok ilmi değer taşıyan bir abidedir. 2 cisi "Kul Tigin Mengü Taşı"dır. Bu taş 712 ci senesinde dikilmiştir. 3 cüsü "Bilgi Hakan Mengü Taşı"dır. Bu taş 735 senesinde dikilmiştir. 4 cüsü "Muyuhçur Mengü Taşı"dır. Bu taş milâdi 759 da dikilmiştir. (4) 5 ci taş ise "9 Uygur Hakanı Mengü Taşı"dır. İşte saymış olduğumuz bu "Mengü Taşlar" Tonyukuk, Kultigin, Bilge Hakan ve Uygur Kutluk Bilgi Hakan'ların bundan 1260 seneler önce bizlere bırakmış olduğu birer tarihi vasiyet nameleridir ki, bu dikili taş-yazma abidelerde o zamanki devlet prensipleri, faaliyetleri, halkın kültür ve milli gelenekleri ve bilhassa devlet bütünlüğünün nasıl saklandığı, Milli Savunma, Devlet Kanun ve Nizamları, Komşu Memleketlerle münasebetleri, Halkın hüner ve sanatı ile ilgili çok değerli malumatlar saklanmıştır.

Hülâsa söylemek icap ederse, yukarıda saydığımız bu eserler, İslamiyetten önceki Türkistan da kullanılan Türk yazılarının birer canlı şahididir. Türk dil, tarih ve kültürünü araştırmada şüphesiz ki Orta Asya Türkleri'nin islamiyetten önce kullanmış oldukları yazılarını araştırıp bulmak ve onu okuyup sırlarını çözmek meselesi mühimdir. Çünkü bu yazıların çoğu hala Taklamakan Çölleri, Fergane Ovaları ve Tarım Ovalarının altında sır olarak saklanmaktadır.

Türkistan Türkleri'nin islamiyeti kabul ettiklerinden sonra kullandığı Arap Alfabeti, önceki Alfabe'lerden çok daha uzun yıllar, geniş Türk toplumlarına yayılmıştır. İslamiyetin yayılmasını kendilerine milli siyaset edinen Karahanlılar devrinden başlayıp Türkistan Türk lehçelerinde yazılan bilumum milli, tarihi ve edebi sanat eserleri Arap Alfabetine dayanan Türk imlâsıyla yazıldı. Hatta sınırlarını aşarak Arap ve Farsça dillerinde çok değerli eserler vücuda geldi. Türk dilinin çok zengin bir dil olduğunu ispatlayan ve bu dili diğer komşu milletlere öğretmeyi amaçlayan Kaşgarlı Mahmud'un büyük eseri "Divanu Lugatit Türk" ile Yusuf Has Hacib'in büyük "Kutatgu Bilik" destanları da Arap imlâsının Türkistan'a yayıldığı devirlerde Kaşgar'da yazılan eserlerdir.

Milletlerin çoğunun imlâsı asırlar boyunca yapılan deneme ve tecrübeler sonunda kararlı bir biçim almışlardır. Buna göre Türkistan Türkleri tarafından kullanılan Arap Alfabeti de görülen en büyük kusur ünlülerin azlığıdır. Ünlüleri bol Türk dilleri, Arap Alfabetiyle doğru bir imlâya girebilmek için, bazı işaretlerin kullanılmasını lüzum göstermiştir ki, hatta "Zir-zever" işaretleri konmayan (eski) imlâdaki bir yazı Arap dilinin kendi seslerini bile karşılayamamaktadır. Bunun içindir ki bilhassa Türkistan'ın milli eğitim sahasına büyük etkisi olan "Cetitçilik" ismiyle tanılan "yeni milli uyanış faaliyetleri"nin etkisi altında, Arap Alfabeti'nin "Sadeleştirilmiş" Türk lehçelerine uygun şekilde islâh edilen şekilleri görülmeye başladı. Misal olarak büyük milliyetçi İsmail Gaspıralı beyin 1883 senesinde neşrine başladığı "Tercüman" gazetesini bütün Türkistan Türkleri rahatça okuyup onu anlayabiliyordu. (5) Kazan bilginlerinden Rızaeddin Fahriddinoğlu, Alımcın Barudî ve ünlü mütefekkir Musa Carullah Bilgi'lerin "sadeleştirilmiş" Arap imlâsı ile neşredilen ve Orta Asya müslümanlarını uyanmaya, kalkınmaya ve birliğe davet eden haykırışlarını ister Tatar, ister Türkmen, ister Özbek, Uygur, Kazak veya Kırgız ve Azerbeycanlı olsun okuyup anlayabiliyordu. Hatta Enver Paşa Türkistan'a geldiği zaman onun yazdığı el yazılarını, çıkardığı karar ve emirlerini herkes okuyabiliyordu. Sadeleştirilmiş Arap imlâsı ile Kazan'da Müslüman-Türk milliyetçileri tarafından neşredilen "Şura" dergisini, Taşkent'te Komünistler tarafından neşredilen "Şark Hakikatı"ni ve Türkistan milli mücahidlerinden Mustafa Çokay Oğlu'nun Berlin'de neşreden "Yaş Türkistan" dergisini ve bunun gibi Doğu Türkistan milli mücahidlerinden merhum Muhammed Emin Buğra ile İsa Yusuf Alptekin beylerin Urumçide "Atalay Neşriyatı" tarafından çıkarmış oldukları "Erk" yani "Hürriyet" gazetelerini Türkistan'da bilaistisna orta tahsilli bir şahıs okuyup istifade edebiliyordu. Kısaca söylemek icab ederse geçmişi ta Karahanlılar İmparatorluğu'nun islamiyeti kabulü tarihine dayanan bu imlâ bilimum Orta Asya Türk Müslüman illeride "Dilde, Fikirde ve işte Birlik" gayesine hizmet etti. Türkistan'ın ister batısında olsun ister doğusunda olsun eski Arap Alfabetindeki Türk yazısı aynı şekilde inkişaf ederek, müşterek bir yazı olarak kullanıldı. Gerçi siyasi taksimatlar neticesinde Büyük Türkistan parçalanarak çeşitli isimlerle anılsa bile dil, din, kültür ve bunları tarihe kaydeden imlâbirliği, Türkistan Türk müslümanlarının milli birlik simgesi olmuştu. Zamanın inkişafı ve batı dünyasında gelişen yeniliklerin doğurduğu ihtiyaçlar karşısında, buna adım uydurabilmek ve Türkistan lehçesi'nin en iyi ve uygun bir imlâ ile yazılmasını sağlamak meselesi ortaya çıktı. 1920 senelerinde ilk defa batı Türkistan yani Sovyetler Birliğinde yaşayan Uygur Ziyalıları arasında imlâ islahatı hakkında mülahazalar başlandı. 1929 senesi (ozamanki) Özbekistan'ın başkenti Semerkand şehrinde; Uygur imlâsı'nı islah eden ilk muhakeme meclisi toplandı. Fakat bu arada yani 1923 senesinden 1927 senesine kadar batı Türkistan'da "Sadeleştirilmiş" Arap Alfabetine dayanan imlâ kullanılıyordu.

1927 senesinde Batı Türkistan'da Türk lehçelerine biraz daha uygun olan Latin Alfabeti kabul edildi. Ve bu imlâ Rus Alfabeti (Cyrilic) kabul edilen 1940 senesine kadar batı Türkistan Türk müslümanlarının resmi yazısı olarak yaşayabildi.

Fakat müstesna olarak Sovyetler Birliğinde yani batı Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri ise bu latin imlâsını ta 1947 senesi (Cyrilic-Rus Alfabeti'nin kabul ettirilişi) ne kadar kullandılar.(6) Burada sırası gelmişken şu gerçeği bir kerre hatırlamamız, konuyu inceleyip muhakeme etmek bakımından faydalı olmasa gerek kanaatindeyim. Malumki Türkiye Cumhuriyeti 1-XI-1928 günlü ve 1353 sayılı kanun ile latin asıllı yeni Türk Alfabeti'ni kabul etmişti. Dikkat edilirse Türkistan'da ve Türkiye'de Arap imlâsı'dan latin Alfabetine göçme tarihleri bitişik, hemen hemen aynı seneye rastlıyor. Bunun ilişki ve nedenlerinin olup olmadığını ilmi yönden araştırmak dil ve tarih bilginleri için ayrıca bir konu olmalı. Gerçi 1927 senesinde Sovyetler Birliği Batı Türkistan'da latin Alfabeti kabul edilmiş olsa dahi ta 1930 senesine kadar Türkistan'ın her iki (doğu ve batı) kısmında aynı sadeleştirilmiş Arap Alfabeti kullanılmakta devam etti. Yani ta Karahanlılar devri (940 AD.) de kabul edilen Arap Alfabeti 1930 senesine kadar takriben bin sene Büyük Türkistan Türkleri'nin müşterek resmi yazısı olarak yaşadı. Ondan sonra imlâ üzerinde olan tadilatlar, Çin-Sovyet ilişkilerinin değişmesine paralel olarak inkişaf etti. Bunun nedenlerini daha iyi anlayabilmemiz için, bilhassa Doğu Türkistan'da 1956 senesinden başlayıp 1979 da son bulan 23 senelik bir zaman zarfında tam 3 çeşit imlânın sanki bir "Ayakkabı" gibi değiştirilmiş bulunduğunu kısaca olsada gözden geçirmemiz kafi gelecektir. 1956 senesinin Ağustos ayında Urumçi'de olan bir toplantıda Uygur, Kazak, Kırgız ve Tatarlar gibi Türk soyları'nın kullanmakta olduğu Arap Alfabeti'nin Cyrilic-Rus Alfabeti'ne değiştirilmesine karar verildi. Sovyet müşavirlerinin tavsiyesi ile kabul edilen bu kararın alınmasında, Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'dan özel olarak davet edilen dil mutahassıslarında hazır bulunmuşlardı.(7) Bu imlâ değişiminden, milletin dini inançlarını takvi edici Arap imlâsı ile yazılan eserleri ortadan kaldırmak, yenilik ve bilhassa komunizm düşüncelerine ters düşen engelleri atmak ve aynı zamanda Sovyetler Birliğinde neşr edilmiş eserlerle doğu Türkistan halkını eğitmek bekleniyordu.

Bu arada Çin Komünist Partisi'nin milli siyaseti değişti. Doğu Türkistan Türk müslümanlarının dini inanç ve milli geleneklerini hiçe sayan Çin parti yöneticileri ziyali gençleri aşırı milliyetçilikle suçlayarak cezalandırıyordu. Şahsi mülkiyet hakkı kaldırılıyordu. Aynı zamanda Çin-Sovyet münasebetleri de gittikçe kötüleşerek her iki devletin matbuat ve radio neşriyatları adeta bir birlerine şovunistlik ithamı ile ateş püskürüyorlardı.

1956 da Doğu Türkistan halkı için kabul edilen Cyrilik-Rus Alfabeti henüz iki yıl olmadan ancak 1958 senesine kadar tutunabildi. 1958 de imlâ hakkında yeniden alınan karar, Cyrilic-Rus Alfabetini ortadan kaldırdı ve Çin fonotiğine uygun olan Latin(Roman) Alfabetinin kabulü ile neticelendi. Eski Arap Alfabeti ise kanun dışı edilerek kullanılması yasak oldu. (8) Böylece 1960 senesinden itibaren Doğu Türkistan Türkleri Latin Alfabetini kullanmaya başladı. Bu tarihin yine Sovyet-Çin ilişkilerinin dönüm noktasına rastlaması bir tesadüf değildir. Cyrilic Alfabetinin kaldırılarak yerine Çin fonotiğine uygun özel işaretlerle hazırlanan Latin(Roman) Alfabetinin kabul edilmesini Sovyetler, ancak Çin ile arası tamamiyle açıldığı zaman yani 1963 senesinde resmi olarak suçladı ve bu hareketi "Çin şovinizmin bir örneği" olarak gösterdi. Halbuki 1956 senesinde Arap imlâsının yerine Rus yani Cyrilic Alfabeti kabul edildiği zaman Sovyetler bunu "Kesinlikle ileri yükselmeye doğru atılan büyük bir adım.." diyerek vasıllandır-mıştı. (9)

Doğu Türkistan Türk müslümanlarının konuştuğu Türk lehçelerini kolayca yazı şeklinde ifade edebilmekten ziyade, Çin kelimelerini doğru dürüst telefuz ettire-bilmeyi esas gaye edinen bu latin Alfabeti, Devlet ve Partinin üzerinde o kadar ısrarla durarak bu yeni imlâyı öğrenmeyi halka o kadar teşvik ettiği ve aradan 20 sene kadar uzun bir zaman geçtiği halde, bu Doğu Türkistan'da iyice tutunamadı. Çünkü halk bu imlâyı kendi imlâsı gibi özenle içten itimadla bakmıyordu. Çünkü Devlet tarafından Doğu Türkistan'da ilk deneme olarak uygulanmış bulunan bu Latin Alfabetinin asıl gayesini, Çin asıllı olmayan milletlerin dillerini bu yeni imlâ yardımıyla Çinlileştirerek ilerde büyük Çin'de "Bir tek Çin milleti"ni yaratmak olduğu hiç gizlenmiyordu. Bunu ispat için misal olarak Doğu Türkistan (Uygur Özerk Bölgesi) dil islah komitesinin İdare Meclisi Reisi bulunan Jiakeluofunun 1960 senesinde dil islahatıyla ilgili yapmış olduğu ve 23 Mart 1960 da "Xinjiang Ribao" yani "Şincang günlük gazetesi" de neşredilen bir açıklamasında aynen şöyle ifade edilmişti :

- Azınlık (Millet) ların yazısını Cyrilic Alfabeti ile islah etmek, aslında "şimdiki esas pıratik işlemi öngören gaye'ye dayanıyordu" Şimdi bize göre en uygun Alfabetin Cyrilic değil, Latin Alfabeti olduğunu bulduk"..yani kanaate vardık.

Bu Latin Alfabeti ile başlayan yeni program, Çin'de yaşayan milletlerin birliğini ve onların memleket dahilindeki müşterek menfaatlerini gözönünde bulundurduğu halde yapılacak dil islahatının en son hedefi, "Hen" yani Çin lisanını tedricen müşterek konuşulan umumi-sosyal bir dil haline getirmektir. (10) deniliyordu. Bu demek "Azınlık Millet" diye anılan Çin ırkına mensup bulunmayan yerli müslüman Türklerinin dillerini tedricen Çinlileştirerek asimle etmek ve böylece

"Bir tek Çin milletini" yaşatmak, diğerlerini eriterek yok etmek oluyordu. Yine Doğu Türkistan'ın başkenti Ürümqi'de neşr edilen aynı gazete "Xinjiang Ribao"nın 14 Aralık 1960 tarihli sayısında neşr edilen özel baş yazıda bu konu ile ilgili aynen şöyle denmişti;

- Çin Halk Cumhuriyeti'de "Hen" yani Çin milleti, halk nüfusunun yüzde 94 nü teşkil eder. Biz, Çin halkının esas birleştirici eritici gücüyüz. Bu gelişmeler bir tek milleti temel edinmelidir. O bir tek millet ise ancak "Hen"(Çin) milletidir. Biz Çinler ile "azınlık millet"(yerli Türkler) arasındaki evlenmeyi çoğaltmalıyız. Kimse buna mani olmayı denemesin. Her ne şekilde olursa olsun bu gelişmeleri önlemeye kimse muktedir olmayacaktır....

işte bu sözler, Çin Başbakanı Zhou En Lai'nin ölümünden üç sene sonra adı geçen resmi gazetede ilan edilen küçümsenmeyecek kadar kesin sözlerdi.

Cyrilic-Rus Alfabesinin yerine Latin Alfabesinin kabul edilmişindeki ikinci bir sebep ise, Doğu Türkistan Türklerinin Batı Türkistan'da yaşayan ırkdaşları ile olan tarihi ilişkilerini keserek onların tesirinden uzaklaştırmak o zamanki Çin komünist partisinin değişen prensiplerinden biri idi. Bilhassa 1966 senesinden 1976 senesine kadar on sene devam eden meşhur Çin "Kültür İnkılabı" devrinde yukarıda misal getirdiğimiz Çin komünistlerinin diğer milletleri asimle ederek eritme siyaseti son haddine varmış ve Doğu Türkistan'da milli dil ve imlâ meselesi diyerek konuşabilmek değil, herkes bir doyumluk ekmek peşinde çırpınmak zorunluluğunda kalmışlardır.

Mavzidung'un ölümünden sonra Çin'de 4 ler guruhi diye anılan Kültür inkılabının liderleri cezalandırıldıktan sonra Doğu Türkistan'a hakim olan siyasi durumda değişmeye başladı. Bu durumdan istifade eden ziyalılar, şimdiye kadar kullanılması yasak olduğu halde hemen hemen halk çoğunluğu tarafından muhafaza edilen ve kullanılmakta olan Arap Alfabeti aslı eski Uygur-Türk imlâsının yeniden kullanılmasını öne sürdüler. Şüphesizki bu teklifi kimse red etmiyecekti. Herkes tarafından çoğunlukla makul karşılanan bu teklif henüz daha resmileşmeden, bu eski imlâda sürekli olarak neşr edilen yeni yeni eserler, 20 senedenberi bekleyen okuyucularına tekrar kavuşmuş oldu. 1960 senesindenberi yürürlüğe konan, Devlet ve Çin komünist partisi liderlerinin o kadar istek ve ısrarlı teşviklerine rağmen gençlik hariç çoğunluk Türk müslümanları tarafından benimsenmeyen Çin fanatiğine uygun "Pinyin" dedikleri Latin Alfabeti, resmi okul tedrisatlarından ancak 1983 senesinin Eylül(okulların açılışı) tarihinden itibaren kaldırıldı. Ve bu tarihten başlayıp gençlik eski milli yazılarına yeniden kavuşmuş oldu.

Bunu söylemek kolay olsada, bir yazının değişmesiyle o ana kadar hayatları boyunca okuyup öğrendiği bir yazının yine birden değiştirilerek eski imlâya geri dönülmesi, o yeni Alfabetle tahsilini tamamlayıp yetişen yeni bir neslin en azından 27 sene geriye sürükleyip itmiş gibi tesir yaptı. Bu nedenle bu eski Arap Alfabesine ayak uyduramayan gençlik perişan halde tahsillerine ara vermek ve çoğunluğu okul ve öğretmenlerin yetersizliğinden tahsillerine son vermek zorunda kaldı. Facia bununla bitmiyordu. Millet değil küçük bir aile bile sanki birbirlerine yabancıymış gibi (değişen imlâ yazılarının çokluğundan) yazı irtibatları da birbirleri ile anlaşamaz hale gelmişti. Eski imlâda neşr edilen tarihi kitap ve değerli milli edebiyat ve sanat eserleri, Çin "Kültür Inkılabı" devride toplanarak ateşe verildiği için, Eski yazıda saklanan bir tek eserde halkın elinde kalmamıştı. Bu boşluğu doldurmak Devlet ve Partinin borcu idi. Sovyetlerin Afganistanı işgal etmesi, yeni Çin liderlerinin bilhassa Doğu Türkistan'a tatbik ettikleri milli siyasetini yeniden gözden geçirmesine mecbur etti. Çin'in dış ülkelerle iyi münasebetleri takvi etme siyaseti Doğu Türkistan Türk müslümanlarının eski imlâya dönüşüne ayrıca bir katkıda bulunmuştu. Çünkü Çin'in dahil bulunduğu 3. Dünya blokunda çoğunluğu müslüman devletler teşkil ediyordu. Birleşmiş milletler teşkilatıda kendine oy verebilecek çoğunluğun başında yine bu 3. Dünya blokuna üye bulunan müslüman devletler geliyordu. İşte bunların sempatisini ve itimadını elde etmek yeni Pekin liderleri için çok mühimdi. Tabiatıyla Doğu Türkistan müslümanlarına dini ve milli bakımdan biraz olsada serbestlik vermek Çin'in devlet menfaatleri bakımından çok mühim idi. Nasılki partinin kararıyla eski milli yazının yeniden neşriyat sahasına çıkması, bilhassa orta doğu ve diğer müslüman ülkeleride memnunlukla karşıladı ve hür dünya matbuatlarında bu haber büyük yankılar uyardı. Bu olaylar yalnız Doğu Türkistan halkının değil yeni Çin liderlerinin milli siyasete eriştikleri büyük bir zafer idi. Bu nedenle Doğu Türkistan-Türk müslümanları meselesi üzerinde hassasiyetle duran Çin devlet adamlarının bu yumuşama siyaseti böyle bir imkanı hasretle bekleyen Doğu Türkistan'ın hayatta kalan ve yeni yetişen münevverlerine neşriyat sahasında yeni imkaniyet ve kolay şartlar yarattı.

1980 senesinden bu yana Doğu Türkistan'da bilhassa Uygur-Türk lehçesinde şimdiye kadar misli görülmemiş yeni yeni eserler eski Türk imlâsında neşr edildi. Ve kendi milli yazılarına hasret kalan okuyucularına kavuştu. Misal olarak; Kaşgarlı Mahmut'un "Divanü Lugatit Türk" eseri "Türk Diller Divanı" ismi altında 3 cilt olarak, Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilik" destanı ise Latin ve eski Uygur-Türk imlâsı izahatları ile ilk defa olarak milli miras sahipleriyle görüştü. Hayatının yarısından çoğunu hapisanelerde ve ağır ceza iş kamplarında geçiren ve nihayet elleri tekrar kalem tutan imkanına kavuşan Doğu Türkistan'ın kıdemli Dil, Tarih,

Edebiyat ve sanat mutahassızları kendi milli tarihini şu cümleden Hun Türkleri tarihini ve Karahanlılar tarihini yeniden yazarak neşr etmeye muvaffak oldular.

Milletin geçmişteki facialarını dile getiren "İz", "Çala Tekken Ok"(yarı isabet eden ok) "Öçmes İzler" (sönmez izler) "Deniz Üçileri", "Kaynam Örkeşi" gibi inkılabı milli destanlar, "Uygur Klasik Edebiyat Tarihi", "Oğuz Name" ve "Türk Dilleri Tetkikatı" serilerinden bir çok değerli ilmi kitaplar eski imlâda neşr oldu. Doğu Türkistan'ın sabık genel sekreteri Seyfuddin Ezizi'nin yakında yazıp tamamladığı "Sutuk Buğrahan" tarihi romanı Doğu Türkistan'ın "Milletler Neşriyatı" tarafından eski imlâda yayınlandı. Bu saydığım eserler ancak burada benim elime geçen kitapların sadece bir kısmı yani örneğidir.

Önce yasak edilen eski imlânın yeniden resmileşerek kullanılmaya başlandığında beri Doğu Türkistan'da neşriyat sahasında inkişaf eden vaziyet böyle iken Sovyet hakimiyeti altında bulunan Batı Türkistan'da ise durum 1940 senesinden beri aynıdır. Sovyetler Birliğinde Ruslar, Ermeniler ve Gürcüler kendi milli Alfabetlerini resmi imlası olarak muhafaza ettiği ve bu milli yazılarını iftaharla kullandıkları halde Sovyet Orta Asya Cumhuriyetleri diye anılan Batı Türkistan Türk müslümanlarının milli yazısı kanın dışı edilmiştir. Bugün Sovyetler Birliğinde yaşayan takriben bir milyona yakın Doğu Türkistan mültecilerinin bir kısmı ise ancak müstesna olarak her iki Alfabeti yani Cyrilik-Rus Alfabeti ile eski Arap-Türk imlâsını kullanmaktalar. Tabii bunun sosyal nedenlerinden mada ayrıca siyasi amaçlarınınında bulunduğu gizlenmektedir ki haricdeki Türkistanlılara hitap eden gazetelerde yine bu eski imlâda neşr olunmaktadır.

Kısaca söylemek icap ediyorsa Büyük Türkistan'ın batısında Cyrilic-Rus Alfabeti, doğusunda ise eski Arap-Türk imlâsı hakim bulunmaktadır ki ta nice asır - lardan beri aynı tarih aynı kültür ve aynı dini inanç paylaşılan dili ve imlâ yazısı bir olan Orta Asya Türkistan Türkleri şimdi ise komünizm hakimiyeti altında birbirlerinin yine aynı dilde ama, ayrı imlâda neşrettikleri kitap ve gazetelerini okuyup anlayamaz bir hale gelmiş bulunmaktadır. Babalarının yazdığı mektupları genç yavruları, yavrularının yazdıklarını ise anne-babaları okuyamaz hale gelmişlerdir. İşte bunlar Türkistan Türklerinin yakın tarihinde değişen imlâ-yazıları ve bu son neticelere tesir eden esas gerçeklerdir. Yazımı 1987 Eylül "Milletler Neşriyatı" tarafından Pekin'de yayınlanan "Sutuk Buğrahan" tarihi destanının sonundaki şu dört mısrası ile tamamlıyorum. (11)

Pellige yitelmey kalsimu kebrem
Menzildin-menzilge basıdu nevrem
"Ecdadi izleri" kalgan yol bilen
Yetküsi Pellige tömen min çevrem

Pellige erişmeden kalsada kabrem
Manzıldan-manzıla basacak tornum
"Ecdadi izleri" kalan yol ila
Yetecek pellige tömen bin çevrem

تۇيغۇر تىلىدا دۇس ئېلىپبەسى ئاساسىدا 41 ھەرپ،
 ھەرپ ئېلىپبەسى ئاساسىدا 32 ھەرپ ۋە لاتىن ئېلىپبەسى
 ئاساسىدا 32 ھەرپ بار. ئۇلار سوزۇق ۋە ئۇزۇك تاۋۇشلار
 بولۇپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.
 سوزۇق تاۋۇشلار موندۇلار: ئا، ئە، ئو، ئۆ، ئۇ، ئۈ، ئى، ئى.
 ئۇزۇك تاۋۇشلار موندۇلار: ب، پ، ق، گ، د، ز، ج، زى، ك، ق، ل، م،
 ن، پ، ر، س، ت، ف، خ، ھ، چ، ش.

«Kutadgu Biliğ» in Uygur harflerinden bir örneк

-yeni Uyğur imlâsı-

ve şimdiki yazı

مەن سىلەرگە بولدۇم خاقان،
 ئېلىڭلار يا بىلەن قالغان.
 تامغا بولسۇن بىزگە بۇيان،
 كوك بورى بولسۇن ھەم ئوران.
 تومۇر نەيزىلەر بولسۇن ئورمان،
 ئوۋلۇقتا يۈرۈشۈن مال-ۋاران.
 ھەم ئاقسۇن دەريا ۋە ئېقىن،
 قۇياش تۇغ بولسۇن، ئاسمان قورغان.

"Oğuz Name" (327-323) den

mən sənlergə boldum kaqan,
 alaling ya takı kalkan;
 tamğa bizgə bolsun buyan,
 kek bəri bolsunqıl buyan.
 tәмür yidalar bol orman,
 aw yerdə yürüsün kulan;
 takı taluy takı mürən,
 kün tuq bolqıl kek kurıkan

1960
1983

<i>Oymankajteqaj saxi, Ədəktin tala qaxi. Xicikkinə jaxim bar Əllyrdi uning saxi.</i>	ئويمانجايتولاي ساقى، ئودەكتىن تولا غاقى. ئىچىككىنە يارم بار، ئولتۇردى ئۇنىڭ ساقى.
---	--

Ома ордук айдинда,
 Чаң кәлтүрүп нахш...ни.
 Дайим айдин болсекән
 Күзник һәммә ахш...ни.
 Чек... сизгә гүл қисипту,
 Бәрги бар, ғунч...си йок.
 Бәргисини қискичә,
 Ғунчә қисқан ахши...
 Бевала яр тутқичә,
 Ярснә жүргән яхши...

1940.
den
şimdi
ye ka
dar:
B. Türk

1956. den
1958. D. T

Uyğurca		Latin		Uyğurca		Latin	
Әәшшә	җәшшә	Latin	җәшшә	Әәшшә	җәшшә	Latin	җәшшә
Аа	Аа	Aa	ا	Әә	Әә	Ää	ئا
Әә	Әә	Ää	ئا	Пп	Пп	Pp	پ
Бб	Бб	Bb	ب	Рр	Рр	Rr	ر
Вв	Вв	Vv	ۋ	Сс	Сс	Ss	س
Гг	Гг	Gg	گ	Тт	Тт	Tt	ت
Ғғ	Ғғ	Gg	غ	Уу	Уу	Uu	ئو
Дд	Дд	Dd	د	Үү	Үү	Uu	ئو
Ее	Ее	Ee	ه	Фф	Фф	Fi	ف
Ёё	Ёё			Хх	Хх	Xx	خ
Жж	Жж	Zz	ژ	Һһ	Һһ	Hh	ھ
Жж	Жж	Сс	ج	Цц	Цц		
Зз	Зз	Zz	ز	Чч	Чч	Cc	چ
Ии	Ии	li	ى	Шш	Шш	Ss	ش
Йй	Йй	Ji	ي	Щщ	Щщ		
Кк	Кк	Kk	ك	Ьь	ь	o	ئا
Кк	Кк	Qq	ق	Ъъ	ъ	u	ئو
Лл	Лл	Li	ل	Ыы	ы		
Мм	Мм	Mm	م	Ээ	Ээ	ö	ئو
Нн	Нн	Nn	ن	Юю	Юю	ü	ئا
Нн	Нн	Nn	ئ	Яя	Яя	+ 1935!	
Оо	Оо	Oo	ئو				

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- 1- "Yeni İmlâ Klavuzu" Türk Dil Kurumu Yayınları sayı 235 Ankara 1966 Sahife 1
- 2- "Türki Tiller Divanı" Kaşgarlı Mahmud, 1981 birinci cild sahife 6
Şincang Halk Neşriyatı-Urümçi
- 3- "Biz nın Tarihi Yeziklerimiz" (Bizim tarihi yazılarımız) Kurban Veli
Şincang yaşlar-Ösmürler Neşriyatı 1986 Sahife 127
- 4- "Karahanlılar Kısaca Tarihi" Hacı Nurhacı 1984 Ş.Halk Neşriyatı
Urümçi Sahife 20
- 5- "Bugünkü Türkili" - "Türkistan ve Yakın Tarihi" Ord.Prof.Dr.A.Zeki
Velidi Toğan Enderun Kitapevi 1981 İstanbul Sahife 555
- 6- "Nationalities Of Soviet East"- Publications and Writing Systems
Pro.Edward Allworth, New York and London-Columbia University Press
1971 page (sahife 374 (Sovyet doğusu, milletlerinin yazı ve neşriyat sistemleri)
- 7- "Chinese Communist Power and Policy in Xinjiang 1949-1977" Donal H.
Mc Millen-1979 England Page (sahife) 116 (Çin Koministlerinin Doğu Türkistan'daki
kuvvet ve kullandığı siyaseti)
- 8- Sinkiang Jih-Pao, 17 Dec.1959 (Çin neşriyat kaynaklarından tercüme edilmiştir.
Nr.2182) aynı zamanda "Central Asian Review" XI-P.330 da neşredilmiştir.
- 9- "The Uighurs between China and USSR" Resma Silde- Karklinks, Carleton
University Ottawa-Canada, Volume 17, No. 2 and 3- 1975 page 357
(Kanada'nın Ottawa Üniversitesi tarafından neşredilen Resma S.Karklinke'nin
"Sovyet-Çin arasındaki Uygur'lar " doktora tezi araştırmasında bilhassa işaret
edilen 357 sahifeye bakılsın.
- 10- Yukarıda No. 7 de gösterilen kaynak (Kitap) ın 120.ci sahifesine bakılsın.
- 11- "Sutuk Buğrahan" Tarihi roman Seyfuddin Ezizi 1987- Milletler Neşriyatı
Pekin Sahife 1006